

STRAFRECHTERLIJKE ARCHIEVEN EN LOKALE GESCHIEDSCHRIJVING

a.h. huussen jr.

Dr. A.H. Huussen jr. is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Groningen.

het bestaansrecht van regionale en lokale geschiedenis

Over de beoefening van lokale en regionale geschiedenis is al heel wat onaardigs gezegd. Wat Toynbee vanuit zijn wereldhistorisch perspectief over de beperkte waarde van nationale geschiedenis zei, lijkt a fortiori van toepassing op gewestelijke geschiedenis.(1) Het heeft er veel van dat critici aan dat soort geschiedbeoefening reikwijdte en relevantie ontzeggen.(2) Maar dan komen nu toch direct de gigantische regionale studies, al dan niet uit de Franse 'Annales'-school, voor de geest: over de Beauvaisis, de Languedoc, of stadsmonografieën over Toulouse, Boston enzovoort, waarvan het belang voor de historische wetenschap buiten kijf lijkt te staan. Of ligt het misschien aan de geografische en thematische uitgebreidheid welke zo'n studie pas meer of minder respectabel doet zijn in de ogen der historici op de Olympus? Maar dan zou toch een boek als dat over dat kleine dorp in Frankrijk, gedurende een paar decennia: Montaignou, ver van de beschaving.... Ligt het dan aan de beoefenaren der lokale geschiedenis? Zijn dat over het algemeen onverbetterlijke peutersaars wier enige ambitie pijnlijke precisie in het reconstrueren is? Of zijn de beoefenaren gewoon onkritische amateurs? Vaak is dat wel het geval. Maar ten eerste zijn er voortreffelijke amateurhistorici. Ik noem slechts de namen van A.G. van der Steur en H. Schoorl, zonder anderen tekort te willen doen. En ten tweede hebben vakhistorici van faam zich niet te min gevoeld voor lokale geschiedschrijving. Men neme eens P.J. Bloks vierdelige Geschiedenis eener Hollandsche stad (1910-18), over Leiden, ter hand of H. Brugmans' achtelijke Geschiedenis van Amsterdam (1930-33).(3) Bovendien zijn er dan nog de studies van Van Tijn en Van Dijk over Amsterdam en Rotterdam in de negentiende eeuw (4) en de bekende monografieën van Van der Woude over het Noorderkwartier en van Faber over Friesland om de laatste twijfel aan het bestaansrecht van 'lokaal' en 'regionaal' onderzoek weg te nemen. Dat niet alleen maar economische en sociaal-historische studies als voorbeeld aangehaald kunnen worden, spreekt vanzelf: de Haarlemse schildersschool, 'Amsterdam en Venetië' - ik laat het aan deskundige pennen in dit themanummer over daarop uitvoeriger in te gaan.

de amateur en de professionele historicus

Laat de vakhistoricus niet te snel een generaliserend negatief oordeel over het werk der amateur-historische vellen. Laat hij, liever dan zich op de ongetwijfeld grote oogst van onrijpe vruchten uit die boomgaard blind te staren, de handen uit de mouwen steken en de amateurs steunen. Er zijn al heel wat banden tussen amateur- en professionele historici geschapen sinds Van der Gouw zijn stimulerende artikel schreef en Alberts en Van der Steur de eerste uitgave van hun Handleiding publiceerden. (5) Het aantal verenigingen waar beide groepen elkaar ontmoeten, is legio.(6) Er komen ook gemeenschappelijke publikaties tot stand, waarbij de 'amateurs' méér dan waterdragers zijn. De institutionele geschiedenis schijnt hiervoor een vruchtbaar terrein van samenwerking te zijn. Ik denk hierbij,

bij voorbeeld, aan het interdisciplinaire onderzoeksproject 'Woerden' onder leiding van de Amsterdamse rechtshistoricus H. van der Linden. Meer in het bijzonder lijkt de criminaliteitsgeschiedenis bij uitstek geschikt om tot wijdere samenwerkingsverbanden tussen amateurs, vakhistorici en vertegenwoordigers van andere disciplines te komen. Sinds 1973 bestaat er een informele landelijke werkgroep van belangstellenden op dat terrein.(7) Lokaal-historische uitgaven van amateur-historici die mede door de werkgroep werden gestimuleerd, zijn bij voorbeeld de studies van J. van Haastert over Breda (8) en de Leidse regestenpublikatie van H.M. van den Heuvel.(9)

strafrechterlijke archieven

Ongetwijfeld is op het terrein van de criminaliteitsgeschiedenis veel geliefhebberd. De hoeveelheid koren onder het kaf is maar gering. Hier gaat het ons echter niet zozeer om de geschiedenis van criminaliteit als wel om een voorname kernbron ervan: strafrechterlijke archieven. We zullen ons nu beperken tot het belang van die archieven voor de lokale geschiedschrijving. Voor het opsporen en waarderen van strafrechterlijke archieven is voorkennis van de rechterlijke organisatie in ons land - om ons daartoe te beperken - onontbeerlijk.(10) Verder behoort men kennis te nemen van de bevoegdheden of competentie van de desbetreffende rechterlijke colleges: een stedelijk gerecht of vierschaar, een baljuwschap, een schout- en richteramts (11), een provinciaal hof enzovoort; en natuurlijk van het strafprocesrecht.

In die rechterlijke archieven vinden we de schriftelijke neerslag van processen of de aanloop daartoe. Dus niet alleen de registers met strafvonnissen of de series strafdossiers leveren de informatie, maar ook de 'rol' van de vervolgende instantie - baljuw, hoofdofficier, procureur-generaal -, ambtelijke correspondentie, rekeningen enzovoort zijn van belang. Daarbij moet men er dan nog op bedacht zijn dat het moderne onderscheid tussen civiel en crimineel proces vroeger niet op dezelfde wijze werd gemaakt en dat er dus een naar plaats en tijd verschillende neerslag in de administratie geschiedde. Criminele zaken vinden we, bij voorbeeld, ook op de civiele rol of in de zogenaamde compositieregisters.

Een van de belangrijkste aspecten van de meeste criminele archieven is het seriële karakter ervan. Dat geldt vooral voor de strafvonnissen, in mindere mate voor de procesdossiers met losse stukken. Daarvan zijn er vele geheel of gedeeltelijk verloren gegaan. Dat seriële karakter heeft voor- en nadelen. Een evident nadeel is de veelal ontoedigheid kwantiteit. Een voordeel is het dat series zich lenen voor diachroon of thematisch onderzoek en teamwork. (12)

In het algemeen zijn de rechterlijke archieven overgebracht naar de rijksarchieven in de provincie. Uitzonderingen vormen de archieven van stedelijke colleges in plaatsen waar thans een officiële gemeentelijke archiefdienst is gevestigd. In sommige provincies berusten de archieven van hoven, rechtbanken, kantongerechten sinds 1870, of zelfs sinds 1838, nog bij de archiefvormende instantie zelf.(13) De laatste tijd zijn de kantongerechtsarchieven wat meer in de belangstelling gekomen.(14) De politie-archie-

ven zijn vaak schromelijk verwaarloosd.(15) Dat juist daar veel materiaal van lokaal, maar soms ook van nationaal, belang is te vinden, is al overtuigend aangetoond.(16)

Over de toegankelijkheid van de overgebrachte (straf)rechterlijke archieven kan men van mening verschillen. Vrijwel steeds zijn gedrukte of getypte inventarissen voorhanden. Men vindt ze vermeld in de nog niet geheel voltooide serie Overzichten.(17) De wijzen van inventariseren lopen wel zeer uiteen. Twee uitersten mogen dat illustreren. De overgeleverde strafprocesdossiers van het Hof van Friesland worden heel laconiek beschreven als: "Stukken betreffende procedures, waarvan de daarin gewezen definitieve sententiën in de criminele sententieboeken voorkomen. 1700-1811. 490 portef".(18) Navraag leert dat het hier om zo'n 65 meter losse papieren gaat! Van de zesdelige inventaris van het archief van de Raad van Brabant daarentegen - dat in zijn geheel 185 strekkende meter omvat - zijn in een apart deel (zes) de strafprocesdossiers elk van een beschrijving voorzien, terwijl bovendien de registers der strafvonnissen zijn geïndiceerd.(19) Een bijna ongeken- de weelde voor de gebruiker!

Wat voor soort stukken vinden we nu in de straf- rechterlijke archieven en wat hebben we daaraan voor de lokale geschiedbeoefening? Een uitvoerige beant- woording van het eerste deel van die vraag gaat het bestek van dit artikel te buiten.(20) Volstaan moet worden met de volgende opsomming: aanklacht en eis tegen verdachte, verhoren en confrontaties van ver- dachte en/met medeverdachten; getuigenverklaringen; als bewijsmateriaal door de vervolgende instantie ingediende stukken, bij voorbeeld in beslag genomen correspondentie of kasboeken (21); verklaringen van getuigen-deskundigen zoals medische attestaties over de aard van verwondingen, lijkschouwingen. Van groot belang zijn de verslagen van enquêtes, of inspecties- oculair, door of namens het gerecht ondernomen om ter plaatse klaarheid in een delict of omstreden 'feit' te brengen. Inderdaad bergen de rechterlijke archieven een schat van gegevens over personen en hun onderlinge relaties op lokaal, regionaal en zelfs interregionaal niveau: men denke maar aan de leden van grote zwerfende bendes.(22)

De gegevens kunnen worden verzameld om 'de' cri- minaliteit in een samenleving te peilen (23), ze kunnen ook als pijlers dienen voor een alzijdige 'community study' zoals de antropologen het noemen. (24) Daarom schrijven de praktische handleidingen voor dergelijke situaties het gebruik van rechter- lijke - en andere, zoals kerkelijke of notariële (25) - archieven in dit verband niet alleen voor (26), maar ziet men ze ook in de praktijk goed benut. Een fraai voorbeeld ervan, dicht bij huis, is de door een groep amateur-historici verrichte studie over Westeremden. (27)

Ongetwijfeld heeft de Engelse rechtshistoricus J.H. Baker groot gelijk als hij in zijn inleiding tot de, voor ons onderwerp belangwekkende, bundel Legal records and the historian opmerkt: "There are probably more pedigrees in the plea rolls than in the heraldic visitations, more casual information about manors and churches, peers and peasants, merchants and lawyers, than can regularly be found elsewhere".(28) Terecht waarschuwt Baker er echter ook voor de 'feiten' die in de rechterlijke archieven worden gepresenteerd, niet zonder meer als 'ware feiten' te aanvaarden. Immers, het gaat daar veelal om vermoedens en bewe- ringen - zeker als het om feiten gaat die procederende partijen naar voren brengen.

Een paar voorbeelden van intensieve toepassing van strafrechterlijke archieven mogen de goede resultaten voor thematische en/of zuiver-lokale geschiedschrijving illustreren. Een systematische studie van de processen- verbaal van aangiften omtrent vermoedelijk-geweldda- dige overlijdens stelde Richard Cobb in staat een

treffend verslag 'beyond the dossier' te maken van de betekenis van zelfmoord te Parijs tijdens het Direc- toire.(29) Een veelbelovend nieuw veld van onderzoek is dat naar de 'litigiosité', de graad van 'proces- geneigdheid', in een samenleving.(30) Laat men het graag op een proces voor de wereldlijke of kerkelijke rechter aankomen, of gebruikt men de dreiging met een advocaat om de tegenpartij wat meer inschikkelijk te maken voor een compromis?(31) Niet alleen voor een onderzoek naar het thema 'vrouwen als matrozen en sol- daten' zijn de rechterlijke archieven een belangrijke bron (32), maar ook voor de kennis van gezins- en familierelaties - waarbij niet noodzakelijk aan moord en doodslag behoeft te worden gedacht (33) - zijn ze onmisbaar. Een sondering in de procesdossiers van de Hoge Justitiekamer in Groningen leerde mij dat al.(34) Ook voor de kennis van de heersende moraal is deze bron natuurlijk van groot belang. De amateur-histori- cus en polygraaf A. Hallema (1893-1973) heeft daarover enkele pionierstudies geschreven.(35) Het themanummer van 'Groniek' (Nr. 66, januari 1980) over homoseksua- liteit en geschiedenis leverde er ook voorbeelden van.(36) Niet alleen modieuze lijkende thema's, maar ook degelijke politiek-historische studies blijken wel te varen bij gedegen kennisneming van strafrecht- lijke archieven. Dat heeft Van der Bijl onlangs duidel- ijk aangetoond in zijn proefschrift over de politieke twisten in Middelburg aan het begin van de achttiende eeuw.(37)

Wie nog niet overtuigd mocht zijn van het potentiële belang van kritisch-professionele lokale ge- schiedschrijving, moge ik er tot slot aan herinneren dat ook het begrip 'lokaal' een andere, minder omvat- tende, betekenis heeft gekregen in de loop van het proces van staatsvorming en culturele integratie. Ongetwijfeld heeft Pinberg gelijk als hij schrijft:

"True, on most men's lips today the word foreigner means a citizen of another country, but historically it means any outsider, a man from another town or from the next village." (38)

Dan begrijpt men ook gemakkelijker wat het Hof van Friesland bedoelde als het, tijdens het ancien régime, zijn ambtelijke correspondentie met personen en instellingen buiten de provinciegrenzen registreer- de in de 'buitenlandse missivenboeken'! (39)

ter illustratie

Terloops overgeleverde stukken kunnen ons merk- waardige en onverwachte informatie verschaffen over personen en hun verblijfplaatsen. Wil men deze per- sonen beter in hun lokale context leren kennen, dan is systematisch en serieel onderzoek in de strafrecht- lijke archieven nodig. Het volgende stuk is maar een los papier (het enige ook) in een portefeuille 'cri- minele dossiers' van het Hof van Holland en Zeeland. Het stuk is (nog) niet aan enig andere archiefbron te relateren. Het lijkt als het ware een vliegend blaadje. Om zijn onmiskenbare documentaire waarde wordt het hier toch maar in extenso weergegeven. (40)

Cornelis Rhijngraaf, net in Den Haag gearresteerd, wordt verhoord door twee raadsheren als commissarissen van den Hove, in tegenwoordigheid van de advocaat- fiscaal en diens adjunct:

"Lunae den 29 November 1732
De Heeren Mauregnault en Graafland commissarissen
Presente Fisco
Cau Adjunct

Cornelis Rhijngraaf, geboortigh van Goringhem, oudt seven en vijftig jaeren, segt dat hij over vier daegen geleden nu laest in den Haag is gekomen, daer hij meermaelen is geweest. Dat hij sig heeft

gegeneerd met papier te snijden en dan met bedeele. Segt dat hij van Delft na den Haeg is gekomen om te sien of hij aldaer de kost soude kunnen krijgen, en dat hij sig tot Delft en den Haeg sedert vier jaeren heeft onthouden, en dat hij sig altdijt is gelogeedt geweest bij de Verbrande Moolen bij Marij en hier in den Haeg bij Frans met sijn eene arm in het Kiggersteegje.

Dat hij tot Leijden heeft gewoondt twee en twintigh jaeren, geduerende welke tijdt hij aldaer is getrouwt geweest aen een vrouw genaemt Clara Willems, sijnde de weduwe van Sterkenburgh, die vier voorkinderen hadde, en dat hij sig aldaer heeft gegeneerd met in de wol te werken.

Dat hij tot Leijden gewoondt heeft bij eene Marij Goudt op de lange Lange Gragt geduerende den tijdt van veerthien jaeren.

Dat hij te vooren heeft gewoondt bij een Hans Hendrikse tusschen de twee plesmoolens op de lange Lange Gragt.

Segt dat hij geboren sijnde niet en is gedoopt, dog opgevoedt als een dogter, en dat hij veerthien jaeren oudt zijnde voor een dogter is getrouwt geweest binnen Amsterdam met een Engelsman genaemt Timmete Widders, dog dat de gemelde Engelsman hem niet heeft kunnen gebruiken.

Dat hij daer over van sijn ouders is gedaen vastsetten in het Blauwe Huis binnen Schiedam; dat hij aldaer een half jaer geseten hebbende op ordre van den Officier, Cambier, van Schiedam is gevisteert geworden door een Doctor Medicinae genaemt Mollier. Dat na die gedane visitatie, hij door de Heeren van Schiedam is geordonneerdt geworden om in manskleeren te gaen, en vervolgens uit het gemelde Blauwe Huis is ontslagen.

Segt verders dat hij met sijn stiefvader, sijnde een Engelsman genaemt Willem Harwig is vertrokken naer Engeland om dienst te zoeken; dat hij tot Londen, alsdoen oudt sijnde twee en twintigh jaeren is gedoopt geworden en genaemt Cornelis Rhijngraef, dog dat hij te vooren is genaemt geweest Lijsbedt.

Dat hij vervolgens heeft gediendt soo te land als ter zee, tot dat hij getrouwt is met sijn vrouw, met dewelke hij tot Leijden heeft gewoondt.

Segt dat de persoon met dewelke hij op gisteren door de justitie is aangehouden hem heeft verhaeldt, dat hij van Rotterdam hier in den Haeg was gekomen, en dat hij aldaer in hegtenis heeft geseten, en dat hij een vrouwmensch bij sig heeft, dat door den Haeg loopt singen Luiterse psalmen, bij sig hebbende een mijsje.

Segt verder dat hij de gemelde persoon nu veerthien daegen geleden nog eens heeft gesien in hetzelfde logement, bij sig hebbende het gemelde vrouwmensch, genaemt Catrijn, en dat Fransch met sijn eenen arm aen het gemelde vrouwmensch heeft opgeschooten vijfte halve gulden, die sij schuldig was in het logement, genaemt de Drie Brabanders op Schetel-doeckshaven, om haer bij hem te doen logeeren.

(w.g.) Bij mijn Cornelis Reijngraaf"

Uit: Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, archief Hof van Holland nr. 5431

Als tweede voorbeeld van relevantie van straf-rechterlijke archieven voor aspecten van lokale geschiedschrijving moge het straf dossier tegen Anastasia Neyborn dienen. De zaak werpt licht op gebeurtenissen - incidenten, zo men wil - op enige ver uiteengelegen plaatsen, waarin één persoon de verbindende actrix was. De draden van die lokale episoden kwamen administratief bijeen in de papieren van de Procureur-Generaal bij het Hof van Holland. Wat was het geval? De dertigjarige Anastasia, naar haar zeggen afkomstig uit Bohemen en zich bedienend van verschillende 'aliansen', werd geboeid en in halfontklede staat aangetroffen door een passant bij het ochtendgloren van de 14de juli 1729,

op de Maliebaan in Den Haag. De vinder, ene Elias Magilse, was zo verstandig - kunnen we achteraf zeggen - een schildwacht te gaan roepen. De vrouw werd voor verhoor overgedragen aan het Hof van Holland. Van het relaas van Elias Magilse - "sijnde van de Joodsche natie", zoals de raadsheren Mauregnault en Van Wassenaar niet nalieten te noteren - werd een proces-verbaal opgemaakt dat de man van zijn handtekening voorzag. (zie afbeelding 1) Om een of andere reden moeten de hoge heren zijn gaan twifelen aan haar verhaal. Zij beweerde namelijk te zijn overvallen, beroofd en geboeid te zijn achtergelaten, zoals zij werd gevonden. Nader verhoor bracht aan het licht dat onze Anastasia, met hulp van wisselende medeplichtigen, al een paar keer dergelijke oplichtingstrucs had uitgehaald. Niet steeds met succes. Zij beschuldigde voor het gerecht degene die haar had aangetroffen, of vage 'personen', van aanranding, en zij wist vervolgens spelend op gevoelens van medelijden nieuwe kleren en reisgeld los te krijgen. Ter rectificatie schreef het Hof de gerechten van door haar genoemde plaatsen aan. Deze zonden op hun beurt alle kopieën van stukken die zij over de kwesties hadden gemaakt: van de affaire begin juni 1725 te Doesburg - waar Anastasia overigens door de mand viel en geseling plus brandmerking opliep - , eind juni in Ahaus in Munsterland (zie afbeelding 2), en eind april 1729 in Maasniel onder Roermond (zie afbeelding 3). De Procureur-Generaal, die de ambtelijke taak had het bewijs tegen verdachte op te bouwen, nam de moeite getuigen uit Doesburg te laten overkomen. Ten behoeve van hun confrontatie met verdachte maakte hij vraagpunten op. (zie afbeelding 4) Vier oplichtingsverhalen over één van de vele zwerfende vreemdelingen op het territoire van Republiek en aangrenzende gebieden. Een vrouw die de justitie misleidde, meined pleegde en valse beschuldigingen inbracht tegen brave mannen wier naam door haar te grabbel werd geworpen. Bijna een schelmenroman zoals Franciscus Lievens Kersteman er later in de eeuw diverse schreef voor een genietend publiek. (41) Waren er verzachtende omstandigheden? Was de vrouw een pathologische fantaste? Het Hof kende geen pardon en veroordeelde haar op 25 november 1729 tot de doodstraf door wurging aan de paal. In de sententie worden haar misdaden breed uitgemeten en vervolgens wordt de op te leggen straf enigszins gemotiveerd:

"Alle het welke zijnde saacken van zeer quade gevolgen, waar door niet alleen de veyligheyt der weegen in het onsecker word gestelt, de Justitie geilludeert (bespot, misleid), maar ook onschuldige menschen geëxponeert aan het ondergaan van onverdiende gevanckenisse en straffe; die in een land van justitie niet en kunnen geleden, maar anderen ten exemple ten rigoreuste behooren gestraft te werden.

Soo is't, dat het voorschreeve Hof met rijpe delib-beratie van Rade, deurgesien ende overwogen hebbende alle het geene ter materie dienende is, doende recht in den name ende van weegen de Hoge Overigheyt, ende Graaffelijckheyt van Holland, Zeeland ende (West-) Vriesland, de voornoemde gevangene gecondemneert heeft, en condemneert haar mits deesen, gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is criminele justitie te doen, en aldaer aan een paal geset, met de koorde straffe te werden dat'er de doodt na volgt; verklaart alle hare gevanges goederen ten behoeve van de Hoge Overigheyt geconfisqueert ter taxatie ende moderatie van den voorschreeven Hove." (42)

De zaak werd wel zo belangrijk geacht dat de sententie blijkbaar onmiddellijk integraal in druk verscheen bij de drukkers van de Staten. (43) Misschien achtte men publieke voorlichting in verband met de komende openbare executie van een jonge vrouw nuttig en nodig.

Den 14 July 1729
De Heeren Mauregnault
en Van Wassenaar Commis.
Tubalkyn ad. t.
Pro Fisco

Elias Michiels, sijnde van de joodsche natie, sig onthoudende
alhier in den Haagh, seght, dat hy dese morgge de klokke
ontrent half vier uren is gegaan s'waarts in, met
intentie om te gaan vishen, en dat hy sijnde geloopen
ontrent het ynde van de Maliebaan, aldaer aan de
Noordkant tegen den Oeff heeft sien liggen een mensche,
dat hy daar op is te rugge gelooopen naar de Schildwacht,
de welke stondt aan het huys van den Generaal Friesheym,
en dat hy als doe met drie soldaten wederom is gegaan
naar de voorschreeve plaats alwaar dit ligham lagh, en
dat hy als doe heeft gezien dat het was een Vrouws persoon,
waer van de beenen op twee plaatzen waeren te saamen
gebonden, te weten onder aan de voeten, en beneede de
knieen, dat ook de hande t'saamen, en voorts agter op de
rugge met de arme gesleugelt waeren aan engebonden,
en dat 'er daer en booven was een doek vastgebonden
om haar hals, dat hy dit vroumens niet anders heeft
aangehadt als een kindt, dat tot booven haar middel
was opgeschoven, en dat hy dat vroumens niet heeft
hooren spreken, ook van dit geval niet wes meer te weten,
sijnde hy eenige tijdt by dat vroumens slyven staan
beneffens de soldaten, en naderhandt door de Schildwacht
aangehouden

Elias Magilse

Proces-verbaal van de verklaring voor het Hof van Holland afgelegd door
Elias Magilse, omtrent de wijze waarop hij Anastasia Neyborn op 14 juli
1729 op de Maliebaan te Den Haag aantrof.
(ARA, Hof van Holland nr. 5415; foto ARA)

Hooch- en Welcke Hoog Geleerde
Hoog-Oeffbaare Hoog Geleerde
Heeren

Uw. Hoog- en Welck: mogen wij in desen niet na-
laten te advertteeren, soe dat sig alhier nabij dese
Stad Ahaus d. 24. der voorby-geloopene Maend Junij
een vreemde Vrouws-persoon, op 't dooft zebbende een
linne Luyve of Muffche, en achter om den Hals eenen
vast-toegedroopten doek, en voor 't overige heel naakt
bevonden heeft, dewelke haer in 't eerst gantoch kracht
en spraakloos aengesteld, maer naer een korte tyd als
sy van goedsertige lieden wederom is bekleed geworden,
heeft sy sig te kennen gegeven, zeggende, dat sy sig noemde
Anna Theresia Mandoli, geboortig uijt Bamberg, ende
verhouwt aen eenen met Name Weisbech Geyfurst
Mentzischer Stalmcester tot Bamberg. dewelke voor
ontrent drie wecken verstorven, en saer als een Weduw
met drie kinderen nagelaten hadde, waerom sy d. 20. Junij

Schrijven van het gerecht van Ahaus over de affaire rond 'Anna Theresia
Mansoli' op 24 juni (1725).

(ARA, Hof van Holland nr. 5415; foto ARA)

A.

Informationen genomen bij ons onders. Commissarissen ter requisitie, ende oorstaan van den heere Scholtus deser Stadt ower het feijt, ende straet sekenzederijc begaen desen vrooliden nacht tusschen dese Stadt, ende de heerlychheit Maesniel aen Marie Therese Reijman wed. van Johan Mittelboogh in syn leuen Corporael onder t Regiment Pragoenders van synre Hoogheit den Prince Eugenius,

Den 23 april 1729.

Hebben wij scholtus, ende scheperen onders. beneffenseuen deser Stadts secretaris ons verwoecht ontrent het Haegel cruijs van Maesniel tusschen acht, en negen vriijpen 31 morgenis, alwaer wij sin ene wijfe aende lincke sijde vanden weeg, opt sproey hebben vinden liggen ee ne vrouwe de sprackelode vrouwepersoone die haere cleederen, hemelt, tot corissen, ende schoenen toe dijen nacht waeren vriijzgetrocken, ende albaer vernomen, dat de selue was gebonden geweest aen handen, ende voeten, ende met eenen neudsouck om den hals geworpt, ende hebben permissie gegauen om de selue op ene karre binnen de Stadt te brengen int kuijs vanden portier aende venlose poorte, om albaer te worden oopen past, ende gecoustert, omdat wij saeggen dat in de selue noch Leuen was, om alsoo tot haer seluen te comen, dest' oirconde waeren ondertekent J. Colen, A. G. van Laer, A. f. Baenen seuris,

Lozem dito post prandium

Hebben wij onders. Commissarien, ten oorstaan van den heere Scholtus, woornoemt ons verwoecht in het poortiers kuisken aende venlose poorte alhier, alwaer wij de vrouwe gemelte Marie Therese Reijman hebben vinden liggen

Pro Fisco

Articulen Omme Anastasia
Neyborn-gevangene, op de Voorpoorte
van den Hoort te Confronteren,
tegens de Getuygen in Margine
genoteert.

Getuygen
Coenraed Van Munster
Hoofdes in de Herberghe
de Craigh gelegen aldaer
buijten de Abbt Doesburg
en
Hendrick Van Velsen-Geerghs,
Boode van het Ruyter dorp
Doesburg

Art. 1.

Den Procureur Generael segt de
gevangene den, en het wert bewesen
mit dese Twee getuygen, dat sij
gevangene is, het selfde vrou mensch
dat in Junij van den jare 1725. eerst
tot Doesburg in Gelderland en korte
dagen daer nae tot Ahaus in't
Munstersche is gevonden, op de
Wegh naeck en gebonden, dat van
Doesburg in Steek is weghevlycht,
en dat tot Ahaus overtruygt sijnde
geworden vant seyt daer over ter selver
plaetse bij Sententie is gegesfelt
en gebrantmerckt geworden.

³
Dat die Twee getuygen selfs die geene
rijn geweest de eerste een wien's huijs
sij ten tijde vord buijten Doesburg
is gebracht geweest, in de andere de
geregt's boode die haer aldaer dagelijc
heeft gesien en beyde die Personen,
denelcke na dat sij gevangene tot
Ahaus de selfde tijden hadden ge-
pleghit aldaer op Requisitie van de

Vraagpunten (Articulen), opgesteld door de Procureur-Generaal, ten
behoefte van de confrontatie van Anastasia Neyborn met twee getuigen
uit Doesburg, 1729.

(ARA, Hof van Holland nr 5415; foto ARA)

noten

1. Geciteerd door H.P.R. Finberg, "The local historian and his theme" (1952) herdrukt in H.P.R. Finberg V.H.T. Skipp, Local History: Objective and Pursuit (Newton Abbot, 1967) 1-24 (zie 4 - 5). Vergelijk ook de taakomschrijving van de gewestelijke historicus in de inaugurele rede van W.J. Alberts als bijzonder hoogleraar in de interregionale en regionale geschiedschrijving, in het bijzonder van Middel-Eeuws Oost-Nederland en West-Duitsland, getiteld Ago et credo (Groningen, 1961) 7 - 8.
2. Precisie, reikwijdte, systematiek en relevantie noemt J. Goudsbloem als de criteria waarnaar de prestaties der sociologen - en, naar ik aanneem, ook der historici - beoordeeld worden: Balans van de sociologie (Utrecht/Antwerpen, 1974) 17.
3. In 1972/73 verscheen daarvan een tweede druk in zes delen, herzien door I.J. Brugmans.
4. Th. van Tijn, Twintig jaren Amsterdam. De maatschappelijke ontwikkeling van de hoofdstad van de jaren '50 der vorige eeuw tot 1876 (Amsterdam, 1965); H. van Dijk, Rotterdam 1810 - 1880. Aspecten van een stedelijke samenleving (Schiedam, 1976).
5. J.L. van der Gouw, "De geschiedenis en de amateur" in Provinciaal Verslag Zuid-Holland over 1969 ('s Gravenhage, 1970) 13 - 43 (zie 34 - 40); W.J. Alberts en A.G. van der Steur, Handleiding voor de beoefening van lokale en regionale geschiedenis (Bussum, 1968), een herziene uitgave is in voorbereiding.
6. Overzicht van provinciale, regionale en lokale historische verenigingen in Nederland Uitgave KNAW, Swidoc (Amsterdam/Londen, 1972)
7. Secretariaat Mr. S. Faber, Juridische Faculteit VU, De Boelelaan 1105, Amsterdam. Sinds 1979 neemt de werkgroep deel in de uitgave, door het Maison des Sciences de l'Homme te Parijs, van de IAHCJJ Newsletter (International Association for the History of Crime and Criminal Justice).
8. J. van Haastert, "Adriaan van Campen, de beruchtste misdadiger uit de criminele geschiedenis van Breda", Jaarboek van de geschied- en oudheidkundige kring van stad en lande van Breda "De Oranjeboom" 27 (1974) 32 - 57 en van dezelfde auteur "Beschouwingen bij de criminele vonnissen van de schepenbank van de stad Breda uit de jaren 1626 tot 1795", ibidem 29 (1976) 56 - 106.
9. H.M. van den Heuvel ed., De criminele vonnissen van Leiden 1533 - 1811 (=Dubbeljaargang 14/15, 1977/78, van Rijnland, Tijdschrift voor Sociale Genealogie en Steekgeschiedenis voor Leiden en Omstreken).
10. Het is heir niet de plaats om daarop in te gaan: Zie S.J. Fockema Andreae, De Nederlandse Staat tijdens de Republiek (Amsterdam, 1961); J.Ph. de Monté Verloren, Hoofdpijnen uit de ontwikkelingen der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse Omwenteling. 5e druk bewerkt door J.E. Spruit (Deventer, 1972); en vooral A.A. Beekman, Geschiedkundige Atlas van Nederland ('s-Gravenhage, 1912-36), onder andere de toelichtende delen 14 en 15.
11. Zie bijvoorbeeld de overzichtskaart van Overijsselse schout- en richteramten bij B.H. Slicher van Bath, Een samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland in Overijssel (Assen, 1957, repr. Utrecht, 1977) 19.
12. De in noot 9 genoemde uitgave van ca. 10.000 Leidse strafvonnissen is een voorbeeld van geduldig serieel werk door een genealogisch onderzoeker. De bundel Leidenaars voor de Grote Raad (1470 - 1580) (Leiden, 1981), werd verzorgd door "de Leidse werkgroep van amateur (rechts)historici", die overigens groten-deels op de arbeid van anderen steunde.
13. A.G. Bosch, "Rechterlijke Archieven; weggooien of bewaren?" (Lezing, samengevat door H. van Loo) Nederlands Archiefblad 82 (1978) 289 - 291.
14. O. Moorman van Kappen, "Gelderse kantongerechtsarchieven. Vernietigings- en inventarisatieproblemen", Nederlands Archiefblad 81 (1977) 127 - 167 (over het belang voor lokale en streekgeschiedenis, zie aldaar 163).
15. Over een speurtocht in het archief van de rijks- (later gemeente-) politie te Zaandam: A.H. Huussen jr., "Claude Monet in Zaandam en Amsterdam in 1871" Jaarboek (van het) Genootschap Amstelodamum 66 (1974) 156 - 164 (zie 158 - 159).
16. Ik wijs maar op studies als die van J.J. Giele, De eerste internationale in Nederland (Nijmegen, 1973) 8; J. Charité, De Sociaal Democratische Bond als orde- en gezagsprobleem voor de overheid (1880 - 1888) (Diss. Leiden, 1972).
17. Overzichten van de archieven en verzamelingen in de openbare archief bewaarplaatsen in Nederland waarvan deel I is gewijd aan Drente (Alphen a.d. Rijn, 1979 - ...). Het ware te wensen dat bovendien een bijgewerkte druk zou verschijnen van het Repertorium van inventarissen van Nederlandse archieven door W.J. Formsa en B. van 't Hoff. 2e druk herzien door J. Meinema (Groningen, 1965).
18. J.L. Berns, De archieven van het Hof Provinciaal en van de gerechten der grietenijen, steden, districten, eilanden en Hoogeschool van Friesland (Leeuwarden, 1919) 15-16 (sub GG).
19. W.M. Lindemann, Th.F. van Litsenburg en H.M.B. Jacobs, Raad van Brabant. Inventarissen enz. (6 dln; 's.Hertogenbosch, 1981).
20. In ons land mist men node een voorlichtende publicatie als de Franse Guide des recherches dans les fonds judiciaires de l'ancien régime (Parijs, 1958).
21. Zoals bekend berust in rechterlijke of politiearchieven soms het enige exemplaar (of de hele in beslag genomen oplage!) van een gecrimineerd boek, pamflet, aanplakbiljet (in geval van drukpersdelict).
22. Een recent voorbeeld: Florike Egmond, "De hollandse bende, 1797 - 1800", Holland, regionaal-historisch tijdschrift 13 (1981) 8-35.
23. Een goed overzicht bij Olwen Hufton, "Crime in pre-industrial Europe", IAHCJJ Newsletter (zie noot 7) No.4 (July, 1981) 8 - 35.
24. Een willekeurig voorbeeld van zo'n historische studie: K. Wrightson en D. Levine, Poverty and Piety in an English Village: Terling 1525-1700 (New York, 1979).
25. J.A. Sharp, "Crime and delinquency in an Essex parish 1600-1640", in J.S. Cockburn ed., Crime in England 1550-1800 (Londen, 1977) 90-109; A. Soman, "Deviance and criminal justice in Western Europe, 1300-1800. An essay in structure", Criminal Justice History. An International Annual I (1980) 1-28 (zie 13 - 20).
26. A. Macfarlane en Sarah Harrison, Reconstructing Historical Communities (Londen, 1977).
27. I.B.M. Matthey hoofdred., Westeremden, het verleden van een Gronings terpdorp (Groningen (Rijksarchief) 1975).
28. J.H. Baker ed., Legal records and the historian. Papers presented to the Cambridge Legal History Conference, 7 - 10 July 1975, and in Lincoln's Inn Old Hall on 3 July 1974 (Londen, 1978) 3.
29. R. Cobb, Death in Paris. The records of the Basse-Geôle de la Seine October 1795 - September 1801 (Vendémiaire Year IV - Fructidor Year IX) (Oxford, 1978).
30. J.P. Charnay, "Sur une méthode sociologie juridique: l'exploitation de la jurisprudence", in Annales E.S.C. 20 (1965) 513 - 527 en 734 - 754.
31. Baker, als in noot 28, 4.
32. R. Dekker en Lotte van de Pol, Daar was laatst een meisje loos. Nederlandse vrouwen als matrozen en

- soldaten, een historisch onderzoek (Baarn, 1981)15.
33. S. Faber, "Kindermoord, in het bijzonder in de achttiende eeuw te Amsterdam", Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden 93 (1978) 224-240; Engelse versie: "Infanticide, especially in eighteenth-century Amsterdam; with some references to Van der Keessel", Acta Juridica 1976 (publ. 1979) 253-267.
 34. In het kader van een onderzoek naar "crimes de famille", waarvan ik de resultaten elders hoop te publiceren. Daarbij kwamen zelfs kaartjes en situatieschetsen tevoorschijn welke men eigenlijk eerder in civiele procesdossiers verwacht - vergelijk A.H. Huussen jr., "Kartografie en rechterlijke archieven", Nederlands Archievenblad 82 (1978)7-15.
 35. Ik verwijs, bij uitzondering - opdat men eens kennis neme van 's mans ontzagwekkend omvangrijke oeuvre - naar de door Hendrica E. Verwoerd samengestelde Bibliografie van Anne Hallema (Leeuwarden/Breda, 1979) nrs. 865 en 878 (en algemeen nr. 812).
 36. Zie hierna: bijlage.
 37. M. van der Bijl, Idee en interest. Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland en vooral in Middelburg tussen 1702 en 1715 (Groningen, 1981).
 38. H.P.R. Finberg, "local History" (1962) in de in noot 1 geciteerde bundel, 25-44 (citaat 33).
 39. Berns, als in noot 18, 10-11 (sub H tot K).
 40. Al genoemd bij A.H. Huussen jr., "Gerechtigde vervolging van 'Sodomie' gedurende de achttiende eeuw in de republiek, in het bijzonder in Friesland", Groniek, Gronings Historisch Tijdschrift Nr 66 (januari 1980)18-33 (zie aldaar noot 93) en bij Dekker en Van de Pol, als in noot 32, 76 + noot 18 die, misschien wat al te stellig, spreken van "een geval van manifest hermafroditisme".
 41. P.J. Buijnsters, Levens van beruchte personen. Over de criminele biografie in Nederland gedurende de 18e eeuw (Utrecht, 1980).
 42. ARA 's-Gravenhage, Archief Hof van Holland nr. 5661 fol. 15v - 32v (sententie). Het dossier in haar zaak ibidem nr. 5415.
 43. Sententie van den Hove van Holland, ten lasten van Anastasia Neyborn. In dato 25 November 1729. 's-Gravenhage, by Paulus en Isaac Scheltus, ordinaris druckers van de Ed. Groot Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvries-landt. anno 1729 18pp. (Naar deze tekst het citaat). De zaak werd al vermeld in A.H. Huussen jr., "De rechtspraak in strafzaken voor het Hof van Holland in de eerste kwart van de achttiende eeuw", Holland, regionaal-historisch tijdschrift 8 (1976) 116-139 (zie 134).
- man who made his mark not only as a bibliophile and businessman but as a Dickens scholar and in other ways. Mrs Howells herself assisted her father in building up the Collection.
2. From 1956 to 1965 Miss L.M. Midgley was Research Assistant in Agrarian History in the Department; the post was financed by the Nuffield Foundation.
 3. This view is also taken by other universities where local history forms a subject of study.
 4. Since we first admitted postgraduates, we have had students from every English county except Dorset, Cumberland, and County Durham, and from most of the Welsh counties. Yorkshire has been the most frequently represented county, followed by Cheshire and Leicestershire.
 5. The Times, 13 June 1981.
 6. Amongst them scholars and students from Norway, Germany, Holland, France, Italy, Australia, New Zealand, South Africa, Canada, the United States and Japan.